

ÈL VEJ MARITAN

Tradussion ed Renato Agagliate

da un racont ed Giovanni Guareschi, Il cittadino Demei

Èl vej Maritan, butà via ij papé ant ij tiroj e rangià an bel órdin, sël ripian dël cansel*, ël caramal, ël tampon dla cartasuga, ij tìmber e j'àutri atrass, a l'ha gavà d'an sacòcia la fuma* e a l'ha 'ncaminà a 'mpinila 'd tabach, con soen e senza pressa.

Minca sèira, dagià da sinquantani, giujmaj, perchè a l'avìa già passà jè stantesinch, ël Maritan, anans ed tirè giù la saranda dël cansel, as fumava na bela cària 'd trincià fòrt: e 'dcò sossì a fasìa part del travaj d'aministrassion dagià che ël pessior dël tabach a-j dèsvijava 'l sèrvel antèrpi dai nùmer, antramentre che, për sò cont, le nivole ed fum a-j gatijavo l'imaginassion dl'antich artisan.

Lì, drinta a la veja scrivanià, a-i ero stèrmà la session industrial e la session comersial dla fàbrica: ma la part pì 'mportanta, l'ànima dla "Bruno Maritano & Figlio", a l'era sarà ant la testa dël vej Maritan.

Pasià, con la cotidian-a porsion ed gifre, ed fature, d'arsèivuve, ed registrassion e 'd corrispondensa, ël comerciant e l'industrial, ël vej Maritan, con na pipà 'd tabach, a cissava l'antich artisan a sauté fòra da la greuja. E l'artisan, antra na fumà e l'àutra, a sistemava tuti ij problema ch'a rèsguardavo la produssion dla "Bruno Maritano & Figlio" - Veja Fàbrica dè Slòire, Erpi, Stropa-vataron"* e via fòrt.

Cola sèira a-i é gnanca staje damanca ed finì la cària 'd tabach: l'antich artisan a l'era arbiciolù, e 'l cavicc ed l'últim problema ch'a rèsguardava 'l neuv tipo d'erpi a l'ha trovalo sùbit.

Èl vej Maritan allora, butà via la fuma, a l'é butasse a dissegné an s'na veja busta 'd litra në schiss a crajon*.

Ant col moment a l'é rivaje 'l fieul.

A l'era pròpi dròlo che 'l fieul a rivèissa ant col moment. Minca sèira, dòp ch'a j'ero surti j'ovrié, ël fieul dël Maritan a fasìa n'ispeccion dla bòita, ij doi capanon, a controlava le màchine, ij materiaj dël magasin, a rangiava a sò pòst lòn che d'àutri a l'avìo lassà an girola.

A l'era n'òm scrupulos e, bele ch'a rivèissa gnanca a trant' ani, a l'era tachign come 'l pare:

s'a venia a riferì così prest a voria dì ch'a j'era cheicòs ëd gròss.

Ël vej Maritan a l'ha ciamaje lòn ch'a j'era 'd neuv.

- Gnente, tut a pòst - a l'ha dije 'l fieul. I son ëvnù përchè a-i é tre strangé ch'a veulo parlete.

A smijo nen gent ch'a veuja caté dë slòjre: a l'é mej ch'i-i resta 'dcò mi.

A l'ha pen-a fàit a temp a setesse al taulin dla màchina da scrive che ij tre foresté a son rivà, compagnà dal guardion.

A j'ero tre element 'd mesa età, bin vestì, e a smijavo 'd gent seria e 'd pòche paròle. A

l'han salutà e a l'ha vorsù savèj se 'l vej a l'era 'l padron dla bòjta, peui a l'han mostraje ij sò papé, antramente che 'l cap a l'ha s-ciairije 'l motiv ëd soa presensa:

- Polissìa tributària, i l'oma da fé n'ispeccion a l'asienda. I sarìo rivà prima, ma i l'oma avù 'n vast* a la màchina, peui i l'oma sbalià stra.

Ël vej Maritan a së spetava 'd tut meno che na vùsita parèj.

- Ch'a pijo pòst - a l'ha bërbojà. - Ch'a faso pura. L'oficina adess a l'é fërma, che j'ovrié a son già 'ndàit a ca.

- L'oficina për adess a n'anterssa nen - a l'ha precisà 'l cap. - Anté ch'a son ij locaj dl'aministrassion?

Ël vej Maritan a l'ha slargà ij brass:

- La nòstra a l'é n'asienda cita - a l'ha rëspondù. - I l'oma nen d'impiegà. L'aministrassion a l'é tuta sì 'ndrinta e i la ten-o mi personalment da sinquant'ani.

Ij tre a son vardasse antorn con curiosità: a l'era na stansia qualonque, al pian teren, con ëd mace d'umidità 'nt ij canton, e la mobilia a l'era formà da 'n vej cancel decrépit, da në schedari, da 'n taolin con na veja màchina da scrive, da n'armari smisurà ëd bòsch ëd rol, tut foratà da le càmoles e da na stuva 'd tèra rossa con un tubo che, për rivé fin-a al fornèl, a traversava tuta la stansia për travers, sostnù da liasse 'd fil fer a diversi ciò rampin piantà 'nt ij travèt dla vòlta.

- Tut sì? - a l'ha ciamà 'l cap dòp d'avèj varda lòn che, për chiel, a jë smijava na bela sen-a.

- Tut sì - a l'ha confermà 'l vej Maritan. - Dal 1890 a tut ancheuj. Là 'ndrinta, 'nt l'armari a podrà trové la còpia dla fatura dla prima slòira 'd fer fabricà da mè grand* Tòni dël 1895.

Ël vej Maritan a l'é aussasse e a l'é 'ndàit a deurbe l'armari: - Ch'a vardo pura, i l'oma pa gnente da stèrmé.

- Ch'as dëscòmoda pa - a l'ha dit ël cap. - Adess a l'é tard. I 'ncaminroma a ispeccioné doman matin.

J'àuutri doi a son dasse sùbit da fé: a l'han gavà da le borse ij sò atrass e tut sùbit a l'ha butà ëd piomb e 'd cacèt* a tuti ij cassiòt dël cancel e dlè schedari e a le ante dl'armari.

A j'ero 'd gent cossiensiosa e a son nen dësmentiasse 'd butè 'd cacèt ëdcò tra l'armari e la muraja, an manera che gnun a podèissa duvertelo da daré. E sòn pèr evité che ij regìster e ij papé, trovà la porta sarà, a riessèisso a passé dè sfròss da la finestra.

Ël vej Maritan a l'é restà pè un moment ambajà*, peui a l'é arvirasse:

- Noi i soma 'd gent onesta! I l'oma le carte a pòst e i l'oma pa gnente da stèrmé!

- Noiàuutri i foma mach nòstr mèsté. A l'é pa 'l cas d'ofendse pèrchè costa a l'é nen na chestion ëd fiusa ma 'd regolament. D'àutra part, se a-j pensa bin, a l'é na garansia 'dcò pèr chiel, nen mach pèr noi.

Quand tut a l'é stàit sigilà e verbalisà, ël cap a l'ha spiegà che, naturalment, ij cacèt a duvìo pa esse tocà pèr gnun-e rason.

- I dovoma trové tut coma i l'oma lassalo!

- E se staneuit a jè s-ciopèissa n'incendi e a brusèissa tut?! - a l'ha ciamà 'l giovo Maritan, ch'a na podìa pì.

- A saria mej ch'a capitèissa nen! - a l'ha rëspondù 'l cap, con vos tajenta.

Ël vej Maritan, a stantesinch ani, a l'era n'òmo bon a travajé coma 'n fòrt òmo 'd quarantedoi. Mach ch'a lo lassèisso tranquil.

A l'era come 'n vej càmbion, pèrfet an tut, - motor, carosserìa, suspension, trasmissione - ma con nè spinterògeno dlicà. Nè spinterògeno ch'a soportava tranquil ij socrolon dël normal tran-tran, ma che, se dèsturbà, magari, da na stissa d'eva tombà pendent* ël lavagi dla màchina su sò cuver-cc, a dventava n'angign inùtil, provocand l'arest dël motor.

Ël vej Maritan a l'avìa un cheur pèrparèj e, quand a capitava 'n colp improvis, a l'era un gròss sagrin. Ël fieul a lo savìa bin e, bele s'a l'avìa la lun-a pèr travers, a l'ha cercà ëd butela an rije:

- Pensé, pare, che bela sodisfassion! Avèj fàit na patela 'd chilòmetri, con vast a la màchina e d'àuutri assident pèr rivé fin-a sì, a ca dël diav, avèj travajà pèr sigilé tut, fin-a la muraja, rangesse a deurme 'nt un-a piòla 'd campagna pien-a 'd poj, pèr peui torné sì doman matin e trové che tut a l'é a pòst!

Èl giovnòt a l'é butasse a grigné e soa mare a l'ha faje d'arson*. Ma 'l vej ha la pa rijù. A l'é restà sòmber a vardé la mnestra ch'a l'avìa pa ancor tastà e a l'ha dit, socroland la testa:

- A l'han pa avù gnun vast a la màchina, a l'han pa perdù la stra. A son rivà espress a l'ùltima minuta pèr fene na sorpèisa e 'nciodé tut. Pèrchè mai a saran èvnù?

- A son pa vnù mach da noi - a l'ha sclamà 'l fieul - a van daspèrtut!

- Nò- a l'ha 'rbèccà 'l vej. - Coi-li a van mach anté ch'a-j mando. Pèrchè a l'han mandaje pròpi da mi? Chi ch'a l'ha mandaje?

La veja a l'ha pijà part:

- L'istessa gent ch'a l'ha mandate coj dla repùblica, peui ij tognin*, peui i partisan. Ij sòlit falì ch'a chërpo d'anvìa e a mando le litre anònime a coj èd l'erari come a mandavo le litre anònime ai fassista, ai tedeschi, a j'angleis, ai partisan e via fòrt. E con che 'rsultà? A son èvnù, a l'han capì ch'it ses un galantòm a a son andà via. A capitrà parèj èdcò con costi-sì.

- Con costi nò - a l'ha bërbotà 'l vej. - Con costi a l'é divers. Pèr lor gnun a l'é galantòm. Pèr loràutri soma tuti 'd truffador èd lè Stat. S'a treuvo gnente, a diran mach ch'i son un mascon ch'a l'é riussì a cioleje.

- Ch'a diso lòn ch'a veulo! - A l'ha crijà la fomna. - A basta avèj la cossiensa a pòst!

- A basta pa- a l'ha fortì 'l vej. Al di d'ancheuj as dà pì crèdit a la paròla 'd na pel grama anònima che a cola 'd n'òm ch'a l'ha sempe travajà onestament tuta la vita.

La veja i 'l fieul a l'han ancora ansistù per convince 'l vej a lassé perde ma 'l Maritan as frustava sempe 'd pì pèrchè a l'era sicur èd pa meritesse un tratament parèj. E, dal moment ch'a sè scaudava sempe 'd pì 'nt la discussion, a na bela mira a l'é capitaje lòn ch'a duvia succede.

Èl vej Maritan a l'é vnù smòrt: lè spinterògeno a l'avìa arseivù col danà colp ch'a sbalava ij contat elétrich, e 'l "motor" ancaminava a perde 'd colp.

An costi cas a ventava nen perde gnanca na minuta: a-i ero cole fiale dla specialità merican-a, pèr evité 'd pastiss senza rimedi a 'ntocava fé sùbit la pontura al vej. Antècà a j'ero atressà, e tant èl fieul che la fomna e fin-a la serventa a pudìo fé l'ignession. A l'era stàit pròpi 'l mèdich a vorèj ch'a 'mprendèisso pèrchè ij Maritan a stasio a ca dèl diav, ant èl pòst pì isolà dl'univers, a na bon-a ora dè stra da qualsèssia pòst abità. Pèr bin ch'a fussa 'ndà èl mèdich a l'avrìa butaje tròp temp a rivé.

A l'han dèstendù 'l vej sèl let da già che le fòrse a-j mancavo pèr èsté an pé, e, sùbit a son

butasse a l'òpra per trovè la scàtola dle ponture.

Ma 'l destin, cola sèira, a l'era ancagnisse contra ij Maritan e la maléfica scàtola a sautava pa feura.

Èl vej, antant, a l'era un pòch calmasse e, bele s'a l'avìa j'eu j sarà, a capìa benissim lòn ch'a-j capitava.

- Lassé perde- a l'ha bësbijà a 'n bel moment. - A resta inùtil serchela... La scàtola a l'é là drinta... 'nt l'armari dl'uffissi...

Èl giovo a l'é slansasse an vers l'uss ma 'n crij a l'ha fèrmalo:

- No!... A venta pa rompe ij cacèt...

- I na rompo un miliard ëd cacèt! - a l'ha crijà 'l fieul, ch'a l'era tornà vers ël let dël pare.

Ma la man dël vej a l'avìa saraje 'l brass come na mòrsa 'nt na strèita dësperà.

- Nò!- a l'ha tranfià 'l vej. - Se la pontura am salvèissa la vita, doman am farìo meuire loràutri an denunciandme come un malfator ch'a l'ha stèrmà ij papé.

- Pare: ambelessì a-i é an bal la vita 'd n'òm!- a l'ha crijà 'l fieul, inasprì. - A son òmini 'dcò lor e a capiran.

- A son òmini 'dcò lor, ma a chërdo a gnente e a gnun- a l'ha dit ël vej, con sempe meno fià.

- Për lor a son tuti truch... A son pien ëd difidensa fin-a dè dnans a la mòrt.

- Pare, mi iv lasso nen meuire. I peuss pa lasseve meuire: ch'a chërdo o nen, mi i deuvo s-ciapé ij cacèt ëd l'armari.

La strèita dël vej a l'é fasse pì s-ciassa: - Gioan... s'it ës-ciape ij cacèt it ëm fas meuire ëd disperassion... S'i deuvo vive i vivreu senza ignession... De* a ten pa cont ëd le litre anònime... De a l'é giust.

Èl vej Maritan a s-ciairava pì gnente bele con j'eu j duvert ma 'l motor a girava ancora.

Sensa molé 'l brass dël fieul a l'ha ciamà la fomna:

- Sara l'uss ëd l'ufissi e pòrtme la ciav s'it veule nen ch'iv maledissa tuti...

La fomna a l'avìa mai dèscotù j'òrdin ëd sò òmo e a l'ha pa dèscotù gnanca cola vira. A l'é andà a saré la pòrta dl'ufissi e a l'ha portà la ciav al vej. A l'ha butajla an man e 'l vej a l'ha s-ciassala con fòrsa, dësperà.

Già na patela 'd gent a l'era an girola: chi për andé an serca dël dottor, chi për andé a dèsvijé jè spëssiari* dj'anviron*, chi për trové ij tre strangé dla polissìa tributària.

Ma la ca e la fàbrica dij Maritan, come i l'oma già dit, a l'era a ca dël diav e cola sèira 'l

destin a virava nen da la part giusta: ël dotor a l'era nen a ca, arciamà lontan da n'òutr malavi, jè spessiari a l'avio nen cola spessialità american-a, ij tre polissiòt, dagià ch'a l'avio nen trovà n'alògg decoros ant j'anviron, a son andàit a deurme chi sa andoa an sità.

E, antratant, ël motor a perdia sempre pì colp e tòst a sarìa fèrmasse: ma la man èsniestra dël vej a molava nen la strèita sla ciav e la man drita a strenzia sempre pì fòrt ël brass dël giovo Maritan.

Ij tre a son tornà a la matin, con la barba fàita, pèrfumà e sodisfàit. Ël giovo Maritan a jè spetava dè dnans a la pòrta dl'ufissi.

- Antocrà forcé l'uss. La ciav a 'l l'ha mè pare.

- Ch'as la fassa dé! - a l'ha sclamà 'l cap che 'sta stòria a-j piasìa pròpi gnente.

- Mi im n'ancalo nen: ch'a ven-a chiel a ciamejla - a l'ha babotà 'l giovo ch'a mastiava amèr, anviarandse vers la stansia dël pare.

Ij tre a l'ha daje apress e, quand a son trovasse dnans al let antè ch'a-i era 'l vej Maritan mòrt, a son restà ambajà*.

Che truch a l'era mai col-li?

- A l'é mòrt ësta neuit- a l'ha spiegà 'l giovo. - A l'é vnuje n'atach ëd cheur, ma i l'oma pa podù feje la sòlita pontura pèrchè la scàtola a l'avìa butala 'nt l'armari sigilà... A l'ha nen vorsù ch'i gavèisso ij cacèt...

Ël cap a l'é strenzusse 'nt le spale e a l'ha dit gnente pèrchè a capìa ancor nen antè ch'a vorèisso rivé ij Maritan con cola comédia.

- Pèr voiàutri a conto 'd pì ij cacèt che la vita 'd n'òm! - a l'ha dit ël giovo Maritan a dent ès-ciass.

- Am dèspias - a l'ha rëspondù 'l cap con fé sùit pèrchè ancaminava a fastudiesse. - Ma noi i foma mach nòstr dover.

- E allora felo e campé giù la pòrta! - a l'ha sclamà 'l giovo. - E che De av maledissa! - a l'ha pensà.

A l'han forasà la pòrta dl'ufissi e na vòlta intrà a l'han controlà con soen ij piomb e ij cacèt.

- La scàtola dle ponture a duvrìa esse sì - a l'ha spiegà 'l giovo Maritan antant ch'a mostrava lè scond èsportel ëd l'armari.

- Ancaminroma da sì la verifica - a l'ha concedù 'l cap fasend rompe 'l cacèt a lè scond èsportel.

La scàtola dle fiale a l'era pròpe lì e 'l giovo, pen-a a l'ha vistla, a l'é campasse a pijela. A-i era pì gnun motiv d'esse precipitos parèj, dagià che 'l pare a l'era mòrt, ma a l'é stàit l'istint.

- Còsa ch'a-i é andrinta?- a l'ha ciamaje un dij tre. Èl giovo a l'ha aussà 'l cuvercc: - Le fiale ch'a l'avriò salvà mè pare. Gnente ch'a peussa 'nteressé l'aministrassion ëd l'asienda.

- A peul tnìla, allora - a l'ha dit ël funsionari al giovo Maritan.

A son 'ndà avanti a ispeccioné pèr doi di 'd fila: a l'han analisà e studià minca pì cit feuj 'd carta, a l'han ciamà spiegassion su sentmila ròbe.

A l'han vorsù vèdde tut: l'oficina, ij magasin, la cròta, 'l grané. A son fasse duverté tute le pòrte, tuti jè sportej, tuti ij tiroj. A l'han butà bech an tute le stansie. Minca tòch ëd papé a-j fasìa slarghé le nariss da l'ecitassion.

A riessìo pa a trové lòn ch'a cercavo, lòn ch'a duviò trové, e sta stòria a-j fasìa vnì 'l ghignon.

La sèira dlè scond di a son mostrasse fin-a 'n sl'uss dla stansia dël vej. Èl let a-i era pì nen pèrchè 'l vej a l'era sarà 'nt la càssia e cola a sarìa stàita sò pajon pèr l'eternità.

A son èstàit lì un moment a vardé : as capìa che a l'avriò vorsù fela dës-ciodé pèr ispeccionela. A l'era l'ùnich pòst anté ch'a l'avio ancor nen ficà 'l povron.

A son andà via senza dì gnente. Ma, rivà an fond al porton, un dij doi grafion* an seconda a l'ha bërbotà: - Coj fetent a l'han fanla: la ròba ch'i duviò nen vèdde a l'han èstèrmala pròpe lì.

Ma 'nt la càssia a-i era mach ël vej Maritan, con la ciav ancora strèita an man. Mòrt ma trionfador.

- cansel = scrivania
- fuma = pipa
- slòire, erpi, stropavataron = aratri, erpici, frangizolle

- crajon = matita, lapis
- vast = guasto
- grand = nonno
- cacèt = sigilli
- pendent = durante
- arson = eco
- tognin = tedeschi (gerg.). Ha lo stesso valore dell'italiano "crucco"
- De = Dio
- spëssiari = farmacista
- anviron = dintorni
- ambajà = di stucco, sorpreso
- grafion = agente (gerg.)